

अतिवरेनें लिहिण्याची युक्ति.

रामचंद्र भिकाजी गुंडीकर,

एन्जिन्वरन् विद्यालयतील शिक्षक,

पाने रचिली.

मुंबई.

एशियाटिक व ज्ञानदर्पण छापखान्यात छापिली.

शासिवाहन शके १७९५.

इस्वी सन १८७४.

Price Rupees four

रामचंद्र गुंडीकर
१७९५ शके
१८७४ इस्वी

MP

155A

98550

सूचना.

पुस्तकावरूनच शिकणाऱांनी प्रथमतः, १२ व
१३ या पक्षांवरील मुलाखत शिकावी, आणि मग
पदविध्यापासून सर्व पुस्तक वाचावी, म्हणजे सम-
तण्यास बरे पडेल.

155A

प्रस्तावना.

—०००—

आपली देवनागरी किंवा बालबोध हीच एक सर्व
पृथ्वीवर उत्कृष्ट लिपि असल्यामुळे ही “आमची लिपि,”
असें सज्जनांस आपणांस मोठा अभिमान वाटतो, हें
योग्य आहे. संस्कृत भाषेतील प्रत्येक ध्वनीला नि-
रभिराळें चिन्ह, या प्रमाणें तितके ध्वनि तितकीच
चिन्हे या लिपीमध्ये असल्यामुळे, ही शिक्षणाला सु-
लभ असून हिच्या अंगी संक्षारपदपणा अगदी ना-
हीं. स्पष्ट आणि दिग्दर्शकचिन्हे ही सुरेख. आपलीं
सर्व संस्कृत महाराष्ट्र पुस्तके यांचे लिपीने लिहिलीं अ-
सतात. अशी या लिपीची खरोखर योग्यता आहे, तरी
हिच्या नियमाप्रमाणें प्रत्येक अक्षर लिहिण्याला, आणि
काना, माना, वेळांटी, उकार, इत्यादि चिन्हे लिहि-
ण्याला प्रतिक्षणी हात वर उचलावा लागतो, यामुळे
त्रुट्या कार्मी हिची योजना याची तशी करिता येत
नाहीं. छापून ही अडचण दूर करण्याकरिता, हीच
बालबोध लिपि कोनकोपेर मोडून धाक्या हातानें

वल्लभ यावरून हिला "मोठी लिपि" जाणतात, आपल्या
 देशी कारकुनी व दरबारी लेखांमध्ये सर्वत्र या मोठी
 लिपीचीच योजना होत असते. तथापि इजिप्सा ही
 जलदीने लिहिता येण्याजोग्या एकाद्या नवीन लिपी-
 ची आपल्या देशी सांप्रत फारच आवश्यकता उत्पन्न
 झाली आहे. छापखाने व वृत्तपत्रे यांचा दिवसेंदिवस
 प्रसार होत चालल्यामुळे स्वपरदेशसंबंधी दर एक
 लहान मोठी वार्ता ऐकण्याची इच्छा आमच्या देशी
 वाढत चालली आहे. कोणी प्रख्यात मनुष्याने एकाद्वे
 व्याख्यान किंवा काही संभाषण केले असता ते ऐक-
 ण्याची सर्वांस इच्छा उत्पन्न होते, व ते लिहिलेले मि-
 ल्यावास पत्रकतेदी छापून प्रसिद्ध करण्यास सिद्ध
 असतात. परंतु त्या पत्रकाचे पाहिल्या जेव्हांचें
 लेखां शब्दाः उत्तरून येण्यास तितक्या वेगानें
 लिहिता येण्याजोगी लिपि उपलब्ध नसल्यामुळे, तो
 हेतु सिद्धीस जात नाही. ही गोष्ट लक्षांत आणून ही
 नवीन "छात्रची" किंवा "चिटणीशी" नावाची लिपि
 तयार केली आहे. ही सुसाध्य असून फारच वेगानें
 लिहिता येण्याजोगी आहे. हिजमध्ये नव्या शिकणारांला-
 ही फक्त गद्या फाळ्याने एका वर्णांचे काम साधता येते.

होपता येते, व असजसा हाल बसत आईल, तसतशी तर फारच मजल होपता येते. सारांश थरा हा या लिपीचा मुख्य उद्देश असल्यामुळे तो साधण्याचा होईल तितका एथे प्रयत्न केला आहे.

या लिपीमुळे सांप्रतच्या ज्या आपल्या बाळबोध आणि मोडी लिपि, यांस काही धोका येईल, अशी कोणी स्वर्थ भीति बाळगण्याथे काही प्रयोजन नाही; कारण मोडी लिपि उत्पन्न झाल्यामुळे बाळबोध लिपि नष्ट झाली असें नाही, त्याप्रमाणेच ही चिटनिशी प्रचारांत आली असेंही बाळबोध किंवा मोडी यांना धोका येईल असें ही नाही. तशांत असें न होण्याला दुसरे एक कारण आहे. आता, हे कारण असणें बरे किंवा वाईट हे एकाएकी सांगतां येत नाही, तरी अशी गोष्ट आहे खरी की, चिटनिशी लिपीचा मुख्य हेतु जी थरा, ती साधण्याकरिता लिपि तयार करिते देखी, — बाळबोध किंवा मोडी लिपींमध्ये ज्या कित्येक दुसऱ्या सोई आहेत, त्यांपैकी कित्येक सोईकडे दुर्लक्ष करणें अगदीं दुनिवार होऊन जातें, क्षणजे, या लिपीमध्ये देवनागरीची उःकृष्ट शोभा, बौलदारी, व ठळकपणा मिळणार नाही.

आवश्यकताही दिसत नाही. इंग्रजी वगैरे भाषांमध्ये
 उच्चारप्रमाणेश्च नियमित वर्ण लिहिण्याची नीट व्यव-
 स्था नसल्यामुळे, तीथे सर्वत्र अशा चिह्नांशीची योजना
 करण्यापासून कदाचित् फायदा होईल, तरी तसे कर-
 ण्यास ठसे छापाची वगैरे बराच अडचण, दायण वया-
 ही आपल्या नेहमीच्या लिपीमध्येच, आमच्या बाळबोध
 लिपीप्रमाणे प्रत्येक उच्चाराला एकेकच चिन्ह, व प्रत्येक
 चिन्हाला एकेकच उच्चार ठरवून कित्येक मुळां कमी
 होती ती नवी चिन्हे केली, आणि कित्येक अधिक अ-
 सलेली गाळली, आणि या लिपीला "फोनोॅटिपि" ह्याने
 उच्चारानुसार, लिहिण्याची लिपि असें नाव देऊन हळू
 हळू प्रचारामध्ये ही ती आणण्याचा यत्ना हेतू व प्रयत्न
 चालला आहे. परंतु आमची देवनागरी बाळबोध लिपि
 मुळांचीच उच्चारानुरोधी असल्यामुळे तसा प्रकार करण्याची
 आझास अगदीच गरज नाही. फक्त जरूरीच्या कारकुनी
 कामामध्ये माघ योजण्याला लिपि पाहिजे आहे. ती ही
 'हाथवी' किंवा 'चिह्नांशी'.

ही लिपि शिकण्यास काही कार वेळ लागणार नाही,
 तथापि इजममध्ये चांगल्या रीतीने हात घटव्याला,
 जसाह आणि लिखास या दोन गोष्टींची प्रगत असाव्या

व्याख्यान केवल मानसिक तरंगाचा इजमध्ये काही उप-
 योग होणार नाही. यामुळे कितीक अस्थिर मनाच्या
 लोकांना या लिपीचा वास येईल. परंतु जे अगद्यपू-
 र्वक श्रम घेऊन नेमाने ही लिपि लिहिण्याचा व वाच-
 ण्याचा अभ्यास करतील, त्यांना, कौर्णवी वक्ता, फिली-
 ही गलदीने बोलत असो, उत्पन्न व त्याचा उच्चार स्पष्ट
 आहे, व त्याच्या उच्चारामध्ये काही घोटाळा नाही, तव-
 पयंत त्याचे भाषण अगदी शब्दशः उत्कृष्ट ऐण्याचे
 निश्चित सामर्थ्य येईल. अज्ञान ज्यांना मन लावून या
 लिपीचा अभ्यास करण्याची इच्छा नसेल, ते या लिपी-
 ची योग्यता समजणार नाहीत. या लिपीमध्ये बरेच दोष
 असतील; तथापि त्यांचे उत्कृष्ट करून टाकण्यास
 निरनिराळ्या बुद्धिमान् लोकांनी ही लिपि प्रचारात आ-
 णून, दिगमध्ये जे वास्तविक दोष सापडतील ते, व
 त्यांचे निवारण करण्यास ज्या काही युक्ति सुचतील त्या
 अनुभवानुसार प्रकट केव्हा पाहिजेत. इयन लोकांची
 जी "कौर्णवी" नामक अशा प्रकारची लिपि आहे,
 ती तीस चाळीस वर्षांपासून सुधरत सुधरत वेळून नु-
 कतीच स्थिर झाल्यासारखी झाली आहे. तथापि अज्ञान
 विज्ञानाच्या लोकांनी कदाच नसत सुधरत सुधरत सुधरत

पुरोपामध्ये सांप्रत सर्व लोकांनी या प्रकारच्या लि-
 पीची आपापल्या भाषांमध्ये योजना केली आहे, व
 'तथा उपयोग काय?' असा सांप्रत खांमध्ये बहुधा
 कोणी पक्ष करीत नाही. निरनिराळ्या लोकांनी आ-
 पापल्या मताप्रमाणे या लिपींची निरनिराळी चिन्हे
 ठरविली आहेत; परंतु खांमध्ये इंग्लंडातील पिट्मन्
 आणि त्याच्या लिपीचीच विशेष सुधारणा करणारा अ-
 मेरिकेतील मन्सन् यांच्या पद्धति सर्वमान्य आहेत.
 आमच्या मराठी चिटणिशीची चिन्हे ही खांच्या इंग्रजी
 लिपीला अनुसरूनच असती तर एकपक्षां मोई होती,
 तथापि ती मोष्ट सर्वथा बरी झाली असती, किंवा वाईट,
 वाचा निर्णय करणे कठीण आहे. हे कसे ही असो, तरी
 या भाषेत वारंवार येणारे सकारणुक व इतर बौबडे
 उच्चार यांना जमण्याकरिता, व त्यांच्या बर्णोचें जे का-
 हीं अर्शा उद्दोष वर्गीकरण, आला अनुसरून रचलेलीं
 चिन्हे, आपल्या भाषेतील स्पष्ट उच्चाराला व बर्णोच्या
 निर्दोष वर्गीकरणाला जमणार नाहीत, हे उघड आ-
 हे. तथांत त्यांच्या भाषेतील आणि आमच्या भाषेतील
 बर्णोची संख्या समसमान नसल्यामुळे पुनः दुसरी
 भ्रमण आहेत. सांप्रत आमची चिन्हे आमच्या भा-

यावयाची; झणून आमच्या लिपीने लिहिलेल्या पोथ्यांचे
 स्वरूप, इंग्रजी 'कोनॉयफी' सारखेच बहुधा दिसेल,
 तथापि या चिन्हावर त्याची तितकी सत्ता तितकीच
 आमचीही. तरी, आमचे पुस्तक उत्पन्न होण्याला,
 व त्यातील पद्धतीची रचना योग्ये ठरविण्याला विटमन्
 आणि मन्सन् यांच्या पुस्तकांवासून मला पुष्कळ साहा
 झाले; व तीं पुस्तके माझ्या दृष्टीस न पडतील, तर अ-
 शा प्रकारची काही रचना आमच्या भाषेमध्ये असावी,
 अशी अरी माझी इच्छा साहजिक होतीच, तरी ती
 इतक्यांत पूर्ण झाली नसली, व कदाचित् ममच्या म-
 नीचे राहूनही गेली असावी; झणून वर सांगितलेल्या
 इंग्लिश व अमेरिकी विद्वानांचा मजवर मोठा आभार
 आहे, ही गोष्ट एथे मोठ्या आनंदाने कबूल करितों.

आमची चिन्हे इंग्लिश चिन्हांशी जमली नाहींत" झ-
 णून त्यांच्या लिपीशी आमच्या लिपीचे समान झाले नाहीं,
 (हा कदाचित् लोटा मानल्यास) याशिवाय दुसरा आणखी
 काही लोटा झाला नाहीं. आमची चिन्हे त्यांच्या चिन्हा-
 पेक्षा होतील तितकी विशेष साधार निघमानें वसविली
 आहेत. व शिकण्याच्या दृष्टीनेंही पाहतां ही लिपि आ-

लिपिची याची साधनें केवळ वर्ष असावी तरीवर जमले भाषे

मच्या लोकांस तिनपेक्षा सरळ वाटण्याजोगी असून
बऱ्याच कमी वेळांत सहज शिकता येण्या योगी आहे.

एकाद्री नवीन लिपि उत्पन्न करण्यामध्ये कित्येकां
चा असा विलक्षण हेतु असतो कीं गुप्त लेख चालवि-
ण्याच्या कार्यां तिचा उपयोग व्हावा. परंतु या लिपि
काराचा हेतु विलकूल तशा प्रकारचा नाहीं, हें उघड
आहे. ही लिपि सर्वाही शिकारी, विशालयांमध्ये तिचा
अभ्यास चालावा, आणि कारकुनांनीं, वृत्तकारांनीं, मु-
शाफरांनीं, किंबहुना दरएक मनुष्यानें दरएक घाईच्या
प्रसंगी हिची योजना करावी, आणि तस्यां नी अशा
प्रसंगी मोठी अडचण पडते, तिचे निवारण व्हावे, अ-
शी माझी इच्छा आहे. ती सिद्धीस गेली असता आपल्या
श्रमाचें सार्थक्य झालें असें मी समजेन.

किंवा चिदणिशी,

अर्थात् अनित्यतेनें लिहिण्याची युक्ति.

उपोद्घान

१. बोलणारा बोलून असतो, त्याचें भाषण उत्कृत घेण्यास्त, नितकी खरा साधेल, नितकी थोडीच; म्हणून कोणताही शब्द लिहावयाचा असतो, पहिल्यानें त्यांतील व्यंजनें याच लिहिण्याची मजदूरी देवाची. प्रत्येक शब्द निरनिराळा लिहावा; परंतु शब्द संपल्या वीचून मध्येच हान नोडूं नये. पहिलें व्यंजन संपताच नेहूनच पुढील व्यंजनांस आरंभ करावा. स्वर आणि अनुस्वार अवकाशातुसार हवे तसे मागाहून वाडतां येतात. तथापि त्यांमध्येही शाब्दांतील प्रथम व्यंजना नंतर येणाऱ्या वरी स्वराचें कोण्डी अंशी आपो आप स्वयं म्हणून पुढें लिहिण्याप्रमाणें तजवीज केली आहे, तिजकडे नोंद घेई लक्ष घावें.

कार किंवा आसलेली चौपटी प्यापी. आणि आच्ची-
च्या वरची जो जागा तिचें नांव प्रथमस्थान, ओच्चीचें
मध्य हें द्वितीयस्थान, आणि ओच्चीच्या खालची जा
गा हें तृतीयस्थान याप्रमाणें नावें द्यावी. आणि शब्दा
च्या प्रथम व्यंजना नंतर,

अ आ किंवा अक्षर अतन्यास तें व्यंजन प्रथमस्थानी,
इ ई " ए ऐ " " द्वितीयस्थानी,
उ ऊ " ओ औ " " तृतीयस्थानी,
लिहवें. अशा शीतें शब्द लिहिण्याची रहिपाट आरंभा-
पासूनच देवाची.

व्यंजनांची संख्या.

१. वचनार्थी ह. आणि अ पांची सुद्धाच गरज नाही
तसेच जहरीच्या हामी न ण वाच्ये भेद न राहिला
तरी किंवा नाही. ह्रस्व ह. च्या पोंदी अ ण न वाचा
समावेश केला. त्याप्रमाणेंच लु च्या पोंदी क घेतला.
क्ष ज्ञ हीं तर संयुक्ताक्षरेंच आहेत. तेथें उच्चीसांनून
अ ण न क क्ष ज्ञ * हीं सहा व्यंजनें दजा जातां बाकी
व्यंजनें तीस राहिलीं.

* हीं सहा व्यंजनें पाठण्याचें मुख्य कारण चिन्हांची कमताई हेंच.

तोडाची (, तिसरी सोलथ्या तोडाची () आणि
 चवथी डाव्या तोडाची) यांना संक्षेपाकरितां अनुक्रमें
 वरचीकोर (, उजवीकोर (, पालथीकोर (,
 आणि डावीकोर) , अशीं नावें दिलीं आहेत. सराहू
 चार कोरा आणि एक रेष मिळून एकंदर पांच विन्हे
 झालीं. यांचे घोटभेद पुढें समजतील.

५. यांत सरळरेषेपासून वर्गीतील पहिल्या दो
 न अक्षरांचा बोध होतो, वरची (व उजवी (कोर
 यांपासून वर्गीतील तिसऱ्या किंवा चवथ्या अक्षराचा बोध
 होतो; आणि पालथ्या (व डाव्या) कोरेपासून इतर
 अक्षरांचा बोध होतो, असें समजावें.

६. हीं विन्हे सरळ आडवीं — असलीं तर तीं
 कंठ्य जाणावीं.

सरळउभीं । असलीं तर काल्प्य जाणावीं.

डाव्या झोंकाचीं उतरनीं / असलीं तर दंत्य
 जाणावीं.

रुच्य जाणावीं.

तीं दंत्य वर्गाचींच विन्हे पण खालून दर लिहिले तीं व किंचित् उजवीकडे जास्त दबलेली असतील तीं मूर्धन्य जाणावीं. /

७. या शीतानें एकंदर पंधरा विन्हे होतात. मींच का रीक व जाड या भेदानें दुषटं सगळे तीस शालीं, व प्रत्येक व्यंजनास एकैक विन्हू बरोबर जमलें. तें येथें प्रमाणें -

कंठ्य	क	ख	ग	घ	ङ	च
तालव्य	ज	झ	ण	ट	ठ	ड
मूर्धन्य शोकवर	त	थ	द	ध	न	प
दंत्य शोकशाली	ल	ळ	श	ष	स	ह
ओष्ठ्य	फ	ब	भ	म	व	

८. हे व्यंजनांचे शोक नीर उल्लान भरण्याकरितां पु
रीक होण्याकडे नीर उल्लान

९. अंजनें मनामध्ये वर्यां वसव्या करितां आपल्या मे
हमीच्या क्रमानें लिहू.

—क —ख —ग —घ —ङ

।च ।छ (ज (झ (ञ

।ट ।ठ (ड (ढ (ण

।त ।थ (द (ध (न

।प ।फ (ब (भ (म

)य)र)ल)व

)श)ष)स)ह

)ळ)क्ष)त्

* याशिवाय वर्यांमध्ये सर्वां अक्षरांचा क्रम स्वतःच पर आहे,
व वर्यांचा त्याही क्रमात उजवीकडेस आहे हे लक्षात घ्यावे.

नव रुधीही शंगले लक्षांत सहकार माहींत. हाचून
 पांशर पळू हात घटे जें पधेंत पुनःपुनः लिहावे. पांशर
 शंगला हात वसल्यावांचून, व हे मनांत पळे वसल्या-
 वांचून पुढील पधें वाचूं नयेत. अक्षरें एधें दितीं आहेत
 नेचरींच काटाचीं, लहान मोठीं काडूं नयेत. मिहितांना
 व्यर्थ घाई करूं नये. हात वसल्यावर त्वरा सहज
 साधेंत. बारीक जाड अक्षरें हीं सर्वांनींच साधवीत.
 पहिल्यानेंच घाई करण्यामध्ये तोंटा फार आहे.

शब्द आणि वाक्यें.^{११}

१ रामचंद्र, २ कागद, ३ पर, ४ पवित्र,
 ५ चमत्कार, ६ विना, ७ गुण, ८ पदार्थ,
 ९ नारायण, १० घोडा, ११ घूट, १२ सधन,
 १३ लघु, १४ लिपि, १५ सनातन, १६ लेख.

११. पोतीत स्वर, अनुस्वार, आणि विसर्ग जोडले आहेत, तथापि
 १२. या शब्दांचे संपीर्ण प्रमाणें धरल्यास आठवाव्या १२४ दिवें

स्वरण, परमेश्वर, सुवर्ण.
 परमात्मा सर्वज्ञ आहे. सर्वानें
 हिन केल्याने आपलें ही
 हिन होणें. देश सधन करावा.
 उपयुक्त कला रादवाच्या.

वर्णमालेची रचना करण्यामध्ये, खरे पासून
 उत्पन्न होणारी अडचण ही
 करण्याकडे उक्ष.

११. मागे दिलेली व्यंजन विन्हे नीट पाहिली असता
 असे लक्षांत घेईल की, तीं फार बारीक विचारानेंच
 ठरविली आहेत, कारण; कोणतीही सारवीं दिसणारी
 दोन विन्हे गडबडीमुळे एकमेकांच्या जागीं जरी पड-
 लीं, तरी उच्चारवरून झटकन् खरा शब्द जाणांत

पहा ट ट डु ट र, आणि त थ द ध ल, यांचा परस्पर संकर होण्याचा फारसा संभव नाही, तरी करावित् नसें झाल्यास उच्चारणरुत झटकन् स्वरा शब्द ओळखता येतो. नसेंच, क च ट तु प ग ज ड र च यांचा, आणि ख ड ह थ फ ष झ ट ध भ यांचाच कापतो परस्पर संख्या जागी संकर होण्याचा संभव. तथापि एथेंही उच्चारणरुतच स्वरा शब्द सहज लक्षांत येईल.

१२. (न) य) र) ल) म, आणि (ह) श) ष) स) व, यांचा परस्पर संकर होण्याची मात्र त्यांहीं भीति राती. हाणून कधीच कधीक जाडपणाचा भेद फार जपून राखावा.

१३. तथापि पाईच्या वेळीं) श) ष) स या तिहींच्याही स्थानां) ष शीच योजना करावी; हाणजे) य) ल, आणि) श) स यांच्या जागी मुळीच भ्रांति राहणार नाही.

१४.) म आणि) व या एका फारल्यांनील भेद मात्र नित्य स्पष्ट दाखविलाच पाहिजे.

१५. (न) र, आणि (ह) ष (शपस), यांनील भ्रांति नाहीशी होण्याकरितां पुढें संक्षेपमकरणी सुक्ति केली आहे. ती त्या प्रकारणीं समजेल.

दिनां कुशील लेखकादे नीट उक्त घावें.

१०. व्यंजनाचे तीन अवयव किंवा भाग-
येर उशीं किंवा तिकेंस व्यंजनें असतां त्यांचें

शिरवर		हा	प्रथमभाग
मध्य	+	हा	द्वितीयभाग
तळ		हा	तृतीयभाग.

अर्थात् आसतें स्वाकृत वर, किंवा एकूज स्वातीं, स्थितिष्पा
असतां, त्यांच्या अवयवोमध्ये केर पठत नाहीं.

आडवीं व्यंजनें असतां त्यांना

आरंभ	—	हा	प्रथमभाग
मध्य	—	हा	द्वितीयभाग
शेवट	—	हा	तृतीयभाग.

व्यंजनाच्या दिशा.

येद उशीं किंवा तिकेंस व्यंजनें असतां त्यांची

पुढची बाजू	∴	नी सरळ	दिशा
मागची बाजू	∴	नी उलट	दिशा.

वरची वाजू --- ती सरळ दिशा

खालची वाजू --- ती उलट दिशा.

स्वरचिन्हाची स्थिति.

१९. कोणत्याही व्यंजनानंतर, त्याशीं पिकून येणाऱ्या जो स्वर अयोग्य, तो चिन्हाच्या त्या व्यंजनाच्या सरळ दिशेसच लिहावा. पण तो

अ आ क्वा य या असल्यास प्रथमभागी,

इ ई " ए ऐ " द्वितीयभागी,

उ ऊ " ओ औ " तृतीयभागी,

या प्रमाणीं लिहिला पाहिजे.

२०. परंतु व्यंजना पूर्वीं तुसना स्वर असल्यास, तो त्या व्यंजनाच्या उलट दिशेस यथास्थळीं लिहिला पाहिजे. जैसे, ईस्वर. अहे, इत्यादि.

अनुस्वार...

२१. त्या सत्रानंतर अनुस्वार असतना त्याचें चिन्ह न लिहितां त्याच्या स्थळीं वरिल चिन्ह करावें. त्याचें चिन्ह उलट स्वरान्या स्थळीं [१] हें चिन्ह, आणि एकारूप सत्राच्या स्थळीं [२] हें चिन्ह करावें, व हीं चिन्हे मूलच्या सत्रानुसारें सारीक किया जाइवतावीं. जैसे, ई वर, अ वापर

ह्रस्वकार [~ ~]

२२. जोडाक्षरापधे न्या व्यंजनाशी ह्रस्वर मिळाला असेल, त्याच्या सरळ लिहिला, त्याच्या स्वरान्नाच्या पयली विलिखिते करावी; खंड वधम लहा स्वरान्नाच्या स्वरान्ना [~] हे, व तुरील सहांच्या स्वरान्ना [~] हे विलिखित करावे. नारीक किंवा जाड लिहिले तेंही स्वरान्नापधेच. जसें,

ह्रस्व, तुरील, इत्यादि.

सांध्याशील विलिखिते.

२३. रोन व्यंजनाच्या सांध्यावर, पूर्वे व्यंजनाचे एक व उत्तर व्यंजनाचे एक अशीं रोन विलिखिते आलीं, तर तीं कमानेच नवल जवळ लिहावीं. जाण्याची अ-उचण असल्यास कमानेच एकावर एक लिहावे. जसें

५. इफ, तुळना; इत्यादि.

शब्द.

५ चंद्र, ५ सुखरूप, ५ वस्तु.
 ६ उपदेश, ५ पुरुष, ५ लक्ष्मी.
 ५ गुंजारव, ५ ऐश्वर्य, ५ शैतन्य.
 ५ व्याकरण, ५ साद्यंत, ५ चंद्रिका.

२४. पाषाण लेश्वांत सांगितल्याप्रमाणें लिहूं लागल्यास दुष्कळ खरित व शब्द लिहितां येईल. तथापि पाहूनही विशेष त्या साधनें अवश्य आहे. म्हणून गुरीळ. लेश्वांकडे लक्ष घावें.

२५. जखनीनें लिहिलेले भसनां सर्वे स्वरचिन्हे, अनुस्वार, जोडाक्षरांतील ह्कार, यकार, हे सोडून दिल्याबाबून निर्वाह नाही. हीं चिन्हे पाणें सांगितलीं आहेत, तरी साधेच तरच तीं लिहावयाचीं. झपाठ्यामध्ये तीं साधतच नाहीत; याकरितां वेलाशक सोडून घ्यावी. तथापि दुसऱ्या लेश्वांमध्ये सांगितल्याप्रमाणेंच शब्दस्वान वगैरेर जोडण्याची मात्र खबरदारी घेविली पाहिजे.

क [०].

२६. क या व्यंजनाच्या आगी कचें पूर्ण चिन्ह नलिहितां फक्त एक लहान चड्ड [०] करावें; व तें कोणत्याही दुसऱ्या फाट्याच्या आरंभी किंवा शेवटीं आल्यास त्या त्या स्थळीं त्या फाट्यास जोडूनच लिहावें. जैसे, ... काफ, ... कापड, ... कगीरा. ... डाक, ... चाक, इत्यादि.

व कोणत्याही दुसऱ्या फाट्याच्या आरंभी किंवा शे
 हीं अक्षरे आत्म्यास त्या त्या जागी त्या फाट्यास जोडू
 नें वस्तुक्त करावें. जसें ७ रक, ७ पां
 ७ कारण, ७ साकर, इत्यादि.

र[-].

२८. र पाच्यंजनाच्या जागी फक्त एक लांबोटा क
 क फांसा [-] करावा, व कारण वडल्यास बरीच नि
 प्रमाणेंच दुसऱ्या फाट्यास जोडून लिहावा. जसें
 ७ ररर, ७ पर, ७ रग, ७ गर,
 ७ रकन, इत्यादि.

प्र पृ पर परा परि[-].

२९. कोणत्याही दुसऱ्या फाट्याच्या आरंभी कि
 शेवटीं वांटून एकादें अक्षर आत्म्यास त्याच्या जा
 फक्त एक मोठा फांसा करावा. जसें, ७ प्र
 ७ पृष्वी, ७ परक्षाय, ७ पर
 ७ परपरा, ७ परिधि, इत्यादि.

न.

३०. ज्या फाट्याच्या शेवटीं न, ण, ने
 नीं, णीं, यानें, याणें, याणीं. ईन, ऊन, ए
 इन, नन, वांटून कोणत्याही अक्षर किंवा प्रत्य

सूचना- पान आदि पीहूँ ह शब्दों में
 रसेन लिहितां येबीस, परंतु संज्ञक न पडाया म्हणत पाहू
 शब्द आपीं लिहून, पुर्वें प्रत्यय लावाया हें बरें.

त.

३१. ज्या कात्याय्या शैबरीं, त, आंत, उत तो.
 ईत, इतां, इतानां, पांचून कोणतेंही अक्षर किंवा प्र-
 त्यय येईल, त्याच्या शैबरीं फक्त एक मोदी कडी क-
 एवी. जसें, (१) भित, (२) मदत, (३) जातां,
 इत्यादि.

संक्षिप्त चिन्हांने कोष्टक.

वर्तुळ.		कामा.		कडी.	
लहान.	मोठें.	लहान.	मोठा.	लहान.	मोठी.
क	कर	र	वर	क	त
.	०	-	०	✓	✓

उलटां संक्षिप्त चिन्हें.

३२. मागे सांगितलेलीं सर्व संक्षिप्त चिन्हें ज्या कामा-
 में लिहावयाचीं, त्याच कामां, सावावयाचीं. परंतु पुर्वें

वा क्रम उलट आहे; म्हणजे ज्या फाट्यापूर्वी तो विन्दू येतो, त्यांच्यानंतर त्यांचा उच्चार करावा लागतो.

स.

१३. ज्या फाट्याच्या श्रेयटीं स, श, ष, यास, यावयास, ष्यास, ल्यास, शां, चांनून कोणत्याही अक्षराचा किंवा प्रत्ययाचा उच्चार होईल, त्याच्या आरंभी फक्त एक लहान कडी करावी, व ती वरील नियमानुसार त्या फाट्या नंतर वाचावी. जसें,

१. त्यास, २. पैस, ३. ससा, ४. ससहं
 ५. विहिष्वास, ६. मशीं, इत्यादि.

लु.

१४. ज्या फाट्याच्या श्रेयटीं ल, ला, ली, लें, ले, ल्या, लीं, याला, आवयाला, ष्याल इला, ईल, एल, यांनून कोणत्याही अक्षराचा किंवा प्रत्ययाचा उच्चार होईल, त्याच्या आरंभी फक्त एक मोठी कडी करावी, व ती त्या नंतर वाचावी. जसें,

१. लयल, २. काल, ३. गेला,
 ४. बसला, ष्याला, ५. ईल, इत्यादि.

सूचना— वशीं वरीं व फांसे वाहिलेले तर सर्वत्र लिहितां नात, तथा प्रकार कड्यांचा नाही. कड्या दुसऱ्या फाट्याला जोड

ज्ञाना चाहिते, ह्यसून विशेषेण कृत्वा स, ल, पांशुदलव्या क-
 र्त्वा करितांना फार साधपगिरी देविली पाहिजे. शब्दाच्या आरं-
 बीच जर स ल न किंवा न अक्षराचा उच्चार असला, तर ते-
 थें त्यांवरून कड्या न करितां पूर्ण संशयेन केले पाहिजेत.

संक्षिप्त चिन्हांचा झोंक

३०. जर सांगितलेलीं वर्तुळें, फांसे, व कड्या, हीं
 चिन्हें कोरकून घाट्याला जोडावयाचीं असल्यास. त्या कोरे-
 चा झोंक ज्या दिशेस असेल, ती दिशा न बदलतां, कोरेच्या
 झोकाच्या नमतीक अशा रीतीनेच तीं चिन्हें जोडावीं. स-
 रकनेचाकड फळा असल्यास बराल चिन्हे, सोईप्रमाणें स-
 रक किंवा उलट बांतून कोणत्याही दिशेस जोडल्यास चि-
 ना नाहीं. पण सरक दिशेच साधणें हें बांगळें;

द्वित्वाक्षर.

३१. ज्या घाट्यामध्ये द्वित्व राखनापाचें असेलः
 त्याच्या मध्यभागीं विभाग करवा. ह्यणामे झालें. पण
 अशा स्थळीं संक्षिप्तचिन्ह न लिहितां पूर्ण फळाक कडा

अथ सशय स्थान असेल, अथ पूर्ण फाईचे कारण. तसेच कोवेही फाईसुळे संक्षेपाच्या स्थळां पूर्णचिन्ह पडण्यास चिन्हा नाही. यतुळे व फांसे सांगित्याय रत्तर कोणतेही संक्षिप्त चिन्ह आले असता, शब्दाच्या एक तरी पूर्ण पद्या असू शकता. संशय नसेल, अशा स्थळां दोन तीन संक्षेप एकत्र करण्यास हरकत नाही. या सर्व गोष्टींवरून पाहतां, एकच शब्द दोन तीन नव्यांनीही लिहितां घेईल हे उपाय आहे.

संक्षेपामध्ये स्वरचिन्हे.

१८. फाईच्या वेळीं स्वरचिन्हे सोडून घापीं लागताना, असें मागे सांगिलेंच आहे. तथापि स्पष्टपणाकरितां ह्यांतच सांगितून कांहीं जोडतां येतात तरी तेथेही धोरणावेच काम पुष्कळ असो. एक साधारण नियम एथें देऊन देवितां, त्याचा होईल तितका उपयोग करावा.

संक्षिप्त चिन्हाची वरची किंवा उजवी बाजू हा प्रथमभाग, मध्य हा द्वितीयभाग. आणि खालची

डायां, किंवा पुढें एकदा फारा असल्यास त्याच्या उलट दिशेस पद्यांमधील तीं किंहीं जोडावीं. जसें १) कम्, २) खी, ३) करण. इ०.

शब्दाच्या आरंभीं येणारा अ.

३९. अ हें अक्षर निवेधार्षक आहे; ह्यापून शब्दांतिलेख स्वरविन्हे सोडून देण्याच्या नियमापासून कित्येक स्थळां अर्धविपर्यास होण्याचा फार संभव. याकरितां पुढीलनिघम केला आहे.

४०. शब्दाच्या आरंभींच अ असल्यास पाठ्यास्य आरंभ करतानांच उल्लर झोक घेऊन आरंभ करावा. जसें १) अज्ञान, २) अशरद, ३) अपूर्ण, इ०.

वारंवार येणारे शब्द.

अथवा <	असो >
असा <	आणि >

आपा ✓
 आपसा ✓
 आपला ✓
 आहो ✓
 आम्ही ✓
 इकडे ✓
 ईश्वर ✓
 एक ०
 एधें ✓
 एधून ✓
 कधी ✓
 कडे ✓
 केंद्र ✓
 कर ०
 करिता ✓
 कसा ✓
 करून ✓
 कां ✓
 काय ✓
 करणें, करणें ०

किरा ✓
 केपदा ✓
 केव्हां ✓
 कोण ✓
 कोणीएक ✓
 कोठें ✓
 खात्री ✓
 जर ✓
 जसा ✓
 जा ✓
 जेथें ✓
 जो ✓
 जेवटा ✓
 झटकन ✓
 याची ✓
 तथापि ✓
 तर ✓
 तसा ✓
 तस्मात् ✓
 निकडे ✓

ब्राह्मण लिपि संवत् १८६६. व. मीरा लिपि हा संस्कृत
 कर्मास कार वांगली असें मागे म्हदलें आहे; तथापि सां-
 विपर्यां कांहीं जाला डिहिलें पाहिजे.

आपल्या देशीं वसें जाण सुकू झाल्या पासून, इंग्रजांनी
 आशी (रोमन) लिपि व आपली ब्राह्मण लिपि यांमध्ये
 नारतम्य दिसन बालकें. वसें जाणत्यामध्ये ब्राह्मण लि-
 पीची एक ओळ तयार करण्यास, अक्षरांच्या अंगाच हल
 एक, मात्रा वेलांची वगैरे बदल एक, आणि उकार अकार
 यांच हल एक अशा तीन ओळी तयार कराव्या लागून पा-
 गें पुढें ज्ञान मराठ्या म्हणून आपली फार हुशारी देवाव
 लागते. इंग्रजी लिपीमध्ये फक्त एकच ओळीनें काम होतें
 तिहें वगैरे समोरच जोडतान, या सुद्धें शब्द लांबद
 झाले तरी आपणें सुलभ व त्वरित होतें. पण मराठीमध्ये
 घोटघोटीं सुलकें व वर्तमानपत्रें वगैरे आपणवाने अम-
 फार पडून कामही लीकर निपत नाही.

दुसरें, - कित्येक घोटघोटे संस्कृतादि भाषांचे ग्रंथ
 इंग्लंड, फ्रान्स, जर्मनी, अमेरिका, वगैरे देशीं तद्देशीय
 लोक पूर्वीक अक्षराणीसुद्धें आपल्या इंग्रजी लिपीनेंच
 आपून आपल्या देशींही पाठवितान. व आपल्या देशींही
 सापेल तेथें ते लोक नीच लिपि योजतान. सांप्रत तर सं-

लेक विद्वानोंने उक्त नामले आहे; व कोणी योग्य उदात्त सुप
 विन्यास, जो प्राह्य करण्यास आमचे आपखानेचालेही आवस
 करणार नाहीत. ह्यणूत सुटील पुक्ति केली आहे.

१. वृद्धाक्षरें जोडाक्षरें काने व विसर्ग पूर्वी ममाणेंच
 लिहावे, त्यांमध्ये काहीं केर नाहीत.

२. अक्षरायरील रेफ, आणि हुस वेलांटी वर वलिहितां
 हाव्या वाजूसव लिहावी.

३. माया, अनुस्वार, दीर्घवेलांटी, उकारचिन्हें, अकारचिन्हें,
 व व्यंजनख सूचक (~) हें चिन्ह हीं सर्व उजव्या वाजूस
 लिहावीं. उदाहरणार्थ वाराखडी.

क का षक क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क

स्वर.

अ आ इ ई उ ऊ क क्क
 ख ख ए एर आर आर अ अर

इतर अक्षरें.

क (क), क् (क्), क्क (क्क), क्क (क्क)
 क्क (क्क), क्क (क्क), इत्यादि.

४३ पाठ आणि त्यामध्ये भेद राखण्याकीनी हें ~ व्यंजन चिन्ह अ
 क्षराव्या अगदीं पापाजवळ लिहावी.

का वस्तुतः नस्त्र नोह्यतः नवीनपेन पञ्चारपेन चोपनिष्कृतं
 वज्रकूर किडून पादविष्यास, पाहूस्व दीर्घजाच्या अभावामुळे, अ-
 पली अणसाध्य व सुंदर पौडी किचि बोजनां येत नाही. ही अडव-
 पा दूर करण्या करितां जुडीळ भोर उक्षांत वेचल्यास चांगले होईल.

स्वर.

	इ.		उ.	
ह्रस्व	ॐ	ॐ	ॐ, ॐ	ॐ
दीर्घ	ॐ	ॐ	ॐ, ॐ	ॐ

अक्षरें

ह्रस्व	यी	यी ;	यी	यी ; उ ;
दीर्घ	यी	यी ;	यी	यी ; उ ; र्वा

नास्ये, मध्यां जी इ उकारपुक्त अक्षरें आहेत, तीं सर्वे ह्रस्व स-
 पञ्चमी व दीर्घेण दासविष्याकरितां, बासीक गांव फिवा उरुठ निवा,
 पानी बोजना कयादी. त्यांत अक्षराचा फांटा परत उरव्या बाजूस वर
 नदून ओळीला पिडव नसेल, तेथें बासीक गांव, आणि फांटा फिवा
 वर वरत असेल तेथें उरुठ निवा (बांगली निवा) कयाचा.

उ (उ) आणि र (र) यांणीळ भोर स्पष्ट दाखवावा- संज्ञा
 याच्या स्पष्टीं ल्य ल्य हीं अक्षरें च (क) साररीं न लिहितां या-
 न यदां साररीं च लिहावीं; व सर्वे अक्षरें स्पष्ट लिहिण्याची जीं शि-
 ष्याळ आहे, तिला अनुसहूनच सर्वेदां नासावे.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

कुत्रा आणि त्याचें प्रतिबिंब.

.....

.....

.....

.....

कोल्हा आणि कावळा.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

कोल्हा आणि बकरा.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten text in Devanagari script, likely a list or notes.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves. Below the first line, there is a thick horizontal underline.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves.

Handwritten cursive script on a four-line grid. The first line contains a vertical stroke on the left, followed by a series of connected loops and curves. Below the first line, there is a thick horizontal underline.